

De sociale betekenis van straattaal Interetnisch taalgebruik onder scholieren in Nederland¹

Lotte Vermeij

The social meaning of street language Interethnic language use among pupils in the Netherlands

In the past years a new youth language has appeared on multi-ethnic secondary schools in the Netherlands. In this language words, pronunciation and grammar derived from the languages of immigrant groups are mixed with Dutch. Until now, research on this 'street language' has mainly focussed on describing this new linguistic phenomenon. In the present article two questions are posed. How prevalent is street language? And what is its social meaning? To answer these questions a large scale survey was conducted among the pupils of 86 school classes.

Trefwoorden: leerlingen, autochtonen, allochtonen, taalgebruik

Inleiding

Dat jongeren creatief met taal omgaan is niet nieuw. Dat bij jongerentaal in Nederland de talen van immigrantengroepen als inspiratiebron gebruikt worden is wel relatief nieuw. Behalve dat woorden en uitdrukkingen uit migrantentalen worden gebruikt, worden bij deze manier van praten bepaalde taalfouten opzettelijk gemaakt en wordt soms een niet-Nederlandse uitspraak gehanteerd (Appel, 1999; Van Kempen, 2000; Nortier, 2001). Aanvankelijk werd deze nieuwe spreekstijl in Nederland aangeduid als 'smurfentaal'. Omdat deze term een taalarmoede suggereert - Smurfen gebruiken het woord 'smurfen' in plaats van nagenoeg alle werkwoorden - wordt tegenwoordig meestal de term 'straattaal' gebruikt.

Straattaal geniet ook onder niet-jongeren veel belangstelling. Zo wordt straattaal in verband gebracht met leerdoelen in het taal- en het cultuuronderwijs op school. In de media wordt hier en daar bezorgdheid geuit over mogelijk negatieve effecten van straattaal op de taalbeheersing van jongeren (Appel, 1999). Daarentegen bestaat ook enthousiasme over het fenomeen. Populaire vormen van cultuur worden soms gezien als een opstapje voor jongeren naar de 'hogere'

Lotte Vermeij is als aio verbonden aan de Capaciteitsgroep Sociologie (onderzoeksschool ICS) van de Universiteit Utrecht. Correspondentieadres: Heidelberglaan 1, 3584 CS Utrecht, e-mail: L.Vermeij@fss.uu.nl

cultuurvormen (Hendrichs, 1999; De Waal, 1999). Zo zou straattaal gebruikt kunnen worden in een poging jongeren te interesseren voor 'serieuze' poëzie. Dit enthousiasme komt bijvoorbeeld tot uiting in projecten gericht op jongeren, waarbij straattaal en rap - de muzieksoort waarbinnen straattaal vaak gebruikt wordt - centraal staan (Jongetjes, Rommes & Schiphorst, 1999; Loederevents, 2001; Oomen, 1999).

De meeste belangstelling bestaat echter voor straattaal als sociaal fenomeen. Zoals straattaal in de media naar voren wordt gebracht is het vrolijk, creatief en bijzonder vriendschappelijk. Terwijl over culturele integratie in Nederland vaak somber gedacht wordt, lijken jongeren door middel van straattaal de multiculturele samenleving moeiteloos gestalte te geven. In het huidige artikel wordt de juistheid van dit beeld onderzocht. Twee vragen staan hierbij centraal. Hoe wijdverspreid is straattaal onder scholieren in het voortgezet onderwijs? En wat is de sociale betekenis van straattaal binnen de context van de klas?

Onderzoek naar straattaal in Nederland en internationaal onderzoek naar interetnisch taalgebruik is veelal gebaseerd op kwalitatieve methoden (Appel, 1999; Hewitt, 1986; Nortier, 2001; Rampton, 1995). Deze onderzoeken hebben een aantal inzichtelijke beschrijvingen opgeleverd van het taalfenomeen en de visies van jongeren op de betekenis hiervan. In het huidige onderzoek wordt gebruik gemaakt van een relatief grootschalige schriftelijke enquête. Ten opzichte van kwalitatieve methoden heeft de enquête een aantal belangrijke nadelen. Zo bestaat weinig ruimte voor de meningen van de jongeren om wie het gaat. Daarbij is straattaal bij uitstek een spreektaal en kan een schriftelijke vragenlijst onmogelijk een natuurgetrouwe beschrijving van het fenomeen opleveren.

Tegenover de beperkingen van een grootschalige enquête staan ook een aantal voordelen. Ten eerste kan op deze manier een grote hoeveelheid jongeren bereikt worden. Deze grote hoeveelheid jongeren, verspreid over verschillende gemeenten, scholen en klassen is nodig om te kunnen generaliseren naar andere jongeren op andere scholen in Nederland. Een tweede voordeel is dat de vragenlijst gestandaardiseerd is, waardoor het mogelijk wordt het gebruik van straattaal op systematische wijze te relateren aan verklarende variabelen, die in de beleving van jongeren wellicht niet belangrijk zijn, maar ongemerkt toch mogelijk van grote invloed zijn op hun taalgebruik. Ten derde wordt met een schriftelijke vragenlijst voorkomen dat jongeren tegenover een interviewer over hun taalgebruik moeten vertellen. Hiermee wordt een bron van sociaal wenselijke antwoorden weggenomen.

De sociale betekenis van interetnisch taalgebruik

De taal die iemand spreekt en de manier waarop hij dat doet, zegt veel over de groepen waarmee hij of zij zich identificeert. De taal van sociale groepen - waaronder etnische minderheden - onderscheidt zich vaak door min of meer subtiele verschillen met de standaardvorm van de meerderheidstaal (Scherer & Giles, 1979; Tong, Hong, Lee & Chui, 1999). Dit kan bijvoorbeeld gaan om een kenmerkende uitspraak (DuBois & Horvath, 1998), een afwijkende grammatica (Dannenbergh, 1999) of het gebruik van specifieke woorden (Meyerhoff, 1994). Deze onderscheidende taalelementen worden meer gebruikt door mensen die veel en sterke relaties hebben binnen de groep dan door mensen die zich in de periferie van een groep bevinden (Labov & Harris, 1986; Milroy, 1987). Taalgebruik dat afwijkt van de standaardvorm van een taal, wordt ook door waarnemers gerelateerd aan groepslidmaatschap. Mensen die met een accent spreken worden bijvoorbeeld positiever beoordeeld door mensen die zelf ook met dat

accent spreken, dan door anderen (Luhman, 1990) en het horen van accenten die met *outgroups* zijn geassocieerd kan negatieve gevoelens oproepen (Cargile & Giles, 1997).

Bij straattaal worden kenmerkende taalelementen gebruikt door jongeren die *niet* tot de daarmee geassocieerde etnische groep behoren. Dit kan soms gevoelig liggen bij leeftijdgenoten die wel tot deze etnische groep behoren. Wanneer autochtone jongeren taalelementen hanteren die afkomstig zijn uit de talen van immigrantengroepen kan dit gewaardeerd worden als blijk van solidariteit of als een anti-racistische stellingname. Maar soms wordt interetnisch taalgebruik ook afgekeurd door jongeren uit de etnische minderheden en als beledigend ervaren (Nortier, 2001). In de woorden van Rampton:

'This kind of switching involves a distinct sense of movement across social or ethnic boundaries and it raises issues of legitimacy which in one way or another, participants need to negotiate' (1995: p. 485).

Interetnisch taalgebruik, zoals straattaal, kan verschillende sociale betekenissen hebben: affiliërend of distantieënd. Daarbij kan interetnisch taalgebruik ook neutraal zijn.

Bij affiliërend taalgebruik wordt de taal gebruikt om een verbondenheid aan te geven met leden van de betreffende groep. Dit zal vaak gebeuren binnen de context van een interetnische vriendschap. Even belangrijk als de motivatie van degene die het taalelement overneemt, zijn hierbij de grenzen die gesteld worden door de 'bezitters' van de taal. Zo beschreef Hewitt (1986) hoe Jamaicaanse jongeren in Engeland wantrouwig stonden ten opzichte van Jamaicaans taalgebruik door blanken. Tegenover het gebruik van Jamaicaans door blanke vrienden stonden zij positiever. Affiliërend interetnisch taalgebruik lijkt bij uitstek te gedijen in een context waarbinnen verschillende etnische groepen voorkomen zonder dat een groep dominant is. In dit geval lijkt interetnisch taalgebruik uiting te zijn van een nieuwe identiteit - een *new ethnicity* - waarbij niet de etnische herkomst als identificatiepunt geldt, maar juist de multiculturaliteit van een groep (Back, 1996; Rampton, 1995). Het gemengde taalgebruik dat binnen een dergelijke context ontstaat wordt als het ware een nieuwe manier van spreken waar geen etnische groep meer een claim op heeft. Een voorbeeld hiervan is het *Sheng* dat gesproken wordt door jongeren in Nairobi. Deze taal, met als hoofdbestanddeel het Engels, wordt gesproken door jongeren die afkomstig zijn uit de vele etnische groepen in Nairobi (Abdulaziz & Osinde, 1997). Ook binnen een multiculturele vrienden-groep in Utrecht werden taalelementen onderling overgenomen en soms gebruikt om buitenstaanders buiten te sluiten (Boumans, Dibbits & Dorleijn, 2001).

Interetnisch taalgebruik kan ook distantieënd, of zelfs spottend bedoeld zijn. Zo spreken veel blanke Amerikanen enigszins Spaans, maar wordt dit volgens Hill (1995) vaak op een racistische manier gebruikt. Hierbij wordt dan - bijvoorbeeld door een opzettelijke slechte uitspraak - duidelijk gemaakt dat het gebruik van het Spaans geen affiliatie betekent met Spaanstalige bevolkingsgroepen. Ook het Engels zoals dat door veel Afro-Amerikanen gesproken wordt - het *Ebonics* - wordt vaak spottend en stigmatiserend gebruikt (Bucholtz 1999; Ronkin & Karn, 1999). In Nederland beschreef Nortier (2001) een groepje autochtone scholieren die, wat zij zelf noemden, 'Murks' spraken. Bij dit taaltje wordt het accent van Turken en Marokkanen geïmiteerd, soms aangevuld met een Marokkaans woord. De conversaties in Murks bestonden voornamelijk uit stereotyperingen van Turken en Marokkanen. Dat de sprekers zelf dachten dat het Murks door Turken en Marokkanen wel eens als beledigend beschouwd zou kunnen worden, bleek uit

het feit dat zij abrupt ophielden wanneer Turkse of Marokkaanse leeftijdgenoten in de buurt waren.

Niet altijd heeft interetnisch taalgebruik een etnische sociale betekenis. Nieuwe taalimpulsen kunnen neutraal zijn met betrekking tot de groep waar ze uit afkomstig zijn. In het Nederlands figureren bijvoorbeeld veel woorden uit het Frans, die bij gebruik niet automatisch een relatie ten opzichte van Fransen aangeven. Een ander voorbeeld is het gebruik van Engels in Aziatische landen. Volgens Eastman en Stein (1993) moet dit niet beschouwd worden als een poging aansluiting te vinden bij de Angelsaksische volkeren. Juist een imperfecte uitspraak fungeert volgens hen als signaal dat de spreker weliswaar modern en goed opgeleid is, maar geen afstand doet van zijn of haar Aziatische identiteit. Mogelijk is ook dat een Surinaams woord als *'doekoe'*, dat landelijk bekend werd door een liedje van de rapper Def Rhymz, door een autochtone scholier gebruikt wordt zonder dat hij hiermee een relatie ten opzichte van Surinamers wil aangeven.

Het onderzoek

In het huidige onderzoek wordt geprobeerd zicht te krijgen op de vraag hoe wijdverspreid het fenomeen straattaal is. Hiertoe wordt een groot aantal leerlingen uit het voortgezet onderwijs gevraagd naar hun kennis en gebruik van niet-Nederlandse woorden. Hierbij is wel een beperking aangebracht in leeftijd. Omdat uit eerder onderzoek bleek dat straattaal met name gesproken wordt door jongeren in de leeftijd rond de 15 en 16 jaar (Appel, 1999; Nortier, 2001) is hier gekozen voor een beperking tot deze leeftijdsgroep.

Daarnaast wordt met het huidige onderzoek geprobeerd zicht te krijgen op de sociale betekenis van straattaal. Hierbij worden twee wegen gevolgd. Ten eerste wordt gekeken naar de letterlijke betekenis van de woorden, die door straattaalsprekers worden gebruikt. Ten tweede wordt gekeken naar de impliciete betekenis, oftewel de sociale connotatie. Connotaties van taalgebruik zijn moeilijk meetbaar. Eerdere onderzoeken hebben straattaalsprekers simpelweg gevraagd naar de impliciete betekenis van hun taalgebruik. Het is echter de vraag in hoeverre mensen zich bewust zijn van de sociale motieven achter hun taalgebruik en hier eerlijk voor willen uitkomen. Daarom wordt hier een omweg genomen. Ik probeer hier de sociale betekenis van straattaal af te leiden uit de sociale context waarbinnen jongeren deze gebruiken. Hierbij wordt de volgende aanname gemaakt. Wanneer taalelementen uit een niet-Nederlandse taal gebruikt worden door een scholier die zelf niet behoort tot een etnische groep die met deze taal geassocieerd is, maar die wel bevriend is met een of meer klasgenoten die behoren tot een groep die met deze taal geassocieerd is, heeft het taalgebruik een affiliërende sociale betekenis. Wanneer dezelfde taalelementen gebruikt worden door een scholier die zelf niet behoort tot een etnische groep die met deze taal geassocieerd is, en die ook niet bevriend is met één of meer klasgenoten die behoren tot een groep die met deze taal geassocieerd is (terwijl deze wel in de klas aanwezig zijn), wordt aangenomen dat het taalgebruik een distantiërende sociale betekenis heeft. Hoewel straattaal ook bestaat uit uitspraak en grammatica beperk ik me hierbij tot het interetnisch gebruik van woorden. Dus wanneer een Surinaams meisje het Marokkaanse woord *'whoela'* gebruikt en zij heeft een Marokkaanse vriend of vriendin wordt aangenomen dat zij het woord gebruikt om de saamhorigheid met haar Marokkaanse vriendin te benadrukken. Wanneer een ander Surinaams meisje hetzelfde woord gebruikt, maar niet bevriend is met één van haar Marokkaanse klasgenoten wordt aangenomen dat zij het woord gebruikt op een distantiërende manier.

Methode

De steekproef

De data werden in het schooljaar 1999-2000 verzameld met behulp van een schriftelijke vragenlijst die klassikaal werd afgenomen tijdens een regulier lesuur. In totaal deden 86 klassen in het voortgezet onderwijs mee. Deze klassen bevonden zich op 50 locaties van 37 scholen verspreid over 16 Nederlandse gemeenten. In de steekproef zaten steden als Amsterdam, Rotterdam en Utrecht, maar ook kleinere gemeenten zoals Weert, Steenwijk en Noordoostpolder. Op twee vierde klassen na waren het allemaal derde klassen. De schoolniveaus, VBO, MAVO, HAVO en VWO, waren ongeveer gelijk vertegenwoordigd (minimaal 391 en maximaal 480 leerlingen). Aan het onderzoek deden 1737 leerlingen mee.

De vragenlijst

Het interetnisch gebruik van woorden werd op twee manieren in de vragenlijst gemeten: met een gesloten vraag en met een open vraag. Bij de gesloten vraag werd de respondenten een lijst met zes Marokkaans-Arabisch (verder aangeduid als Marokkaans) en zes Sranan Tongo (verder aangeduid als Surinaams) woorden voorgelegd. Deze zijn weergegeven in tabel 1. Voor elk van deze woorden werd de respondenten gevraagd aan te geven of ze het woord kenden en gebruikten. Omdat straattaal een spreektaal is, werden de woorden in de vragenlijst geschreven op een zodanige manier dat ze, wanneer ze volgens Nederlandse uitspraakregels opgelezen zouden worden, ongeveer correct zouden klinken. Bij de selectie van de woorden werd geprobeerd vooral woorden in de vragenlijst op te nemen waarvan uit eerdere onderzoeken (Appel, 1999; De Kievid, 1999) bekend is dat ze in het kader van straattaal gebruikt worden. Deze werden aangevuld met twee simpele, minder bekende woorden ('wehed' en 'takroe'). De variabele 'gebruik van Surinaamse woorden' bestaat uit het aantal woorden van de zes genoemde Surinaamse woorden dat een respondent aangeeft 'wel eens' of 'vaak' te gebruiken. De variabele 'gebruik van Marokkaanse woorden' werd op dezelfde manier geconstrueerd. Op de gesloten vragen volgde een open vraag. Hierin werd de respondenten gevraagd of zij nog meer niet-Nederlandse woorden kenden die 'op school onderling gebruikt worden'. Hier was ruimte voor drie woorden. Over deze woorden werd de respondenten gevraagd wat volgens hen de betekenis was en de herkomsttaal.

Respondenten werden in etnische categorieën ingedeeld op basis van het geboorteland van de respondent en diens ouders. Een respondent werd gerekend als een autochtoon wanneer zowel de respondent als zijn of haar beide ouders in Nederland zijn geboren. Wanneer minimaal één van deze drie mensen in een ander land is geboren, werd de respondent gerekend tot een allochtone groep. Hierbij werden de volgende categorieën onderscheiden: Surinaams, Antilliaans, afkomstig uit een land waar hoofdzakelijk Arabisch wordt gesproken (waarvan het merendeel Marokkaans), Turks, een westerse restcategorie en een niet-westerse restcategorie.

Verder werd aan leerlingen een vijftal soorten positieve relaties voorgelegd. Deze relaties waren 'hulp bij praktische problemen', 'hulp als je het even niet meer ziet zitten', 'praten over wat goed of slecht is', 'praten over wat mooi is' en 'omgang buiten school'. Over elk van deze soorten relaties werd respondenten gevraagd

Tabel 1: De woorden die aan de respondenten werden voorgelegd

Woord	Betekenis	Taal van herkomst
salaam halikoem	goeiedag	Marokkaans
inshallah	als allah het wil	Marokkaans
zemmel	homo	Marokkaans
walabila	ik zweer het	Marokkaans
whoela	ik zweer het	Marokkaans
wehed	één	Marokkaans
fa waka	hoe gaat het	Surinaams
patas	schoenen	Surinaams
bakra	Nederlander	Surinaams
doekoe	geld	Surinaams
fatoe	grapje of raar	Surinaams
takroe	lelijk	Surinaams

met welke klasgenoten hij of zij de genoemde relatie meende te hebben. Dit konden zij aangeven met behulp van een cijfer. Op een bijgeleverde klassenlijst stond aangegeven welk cijfer correspondeerde met welke klasgenoot. Wanneer een leerling eenzelfde klasgenoot bij twee van deze vijf relaties noemde, werd bepaald dat hij of zij met deze klasgenoot een positieve relatie had. Wanneer hij of zij aangaf een positieve relatie te hebben met één of meer van de vertegenwoordigers van de met de taal geassocieerde groep(en) (respectievelijk Surinamers en mensen afkomstig uit een land waar hoofdzakelijk Arabisch wordt gesproken), kreeg diegene een waarde 1 toegekend voor deze variabele. Anders had diegene een waarde 0 op deze variabele.

Resultaten

De letterlijke betekenis van straattaal

De letterlijke betekenis van straattaal werd afgeleid uit de woorden die de respondenten noemden bij de open vraag. De 1737 respondenten noemden in totaal 880 keer een woord of een uitdrukking. Woorden afkomstig uit het Nederlands, uit het Engels en woorden die zelf bedacht waren werden weggelaten. Hierna bleven 307 verschillende woorden of uitdrukkingen over die samen 667 keer werden genoemd. Hiervan werden 293 woorden en uitdrukkingen genoemd door de 1265 autochtonen die aan dit onderzoek deelnamen. De belangrijkste bronnen² van straattaal bleken het Surinaams (151 woorden/uitdrukkingen) en het Marokkaans (148), gevolgd door het Turks (92) en het Antilliaans (55).

Opvallend was de bijzondere 'losheid' waarmee woorden werden genoemd. Een voorbeeld hiervan is het Marokkaanse woord *zehma* dat door vier respondenten werd genoemd. In Alkmaar werd het door een Marokkaans meisje vertaald als 'net alsof'; voor twee Marokkaanse meisjes in Rotterdam betekende het 'zeg maar' of 'dus'; door een Koerdische jongen in Amersfoort werd het geschreven als 'zeh maar' en verder niet meer vertaald. Een ander voorbeeld: twee klasgenotes in Alkmaar, een Antilliaanse en een autochtone hadden *dushi* verbasterd tot *pushi*. Als betekenis noemden zij 'schatje' en als herkomsttaal het Antilliaans. Gezien de Antilliaanse afkomst van de ene leerling is het wellicht geen onwe-

tendheid, maar vonden zij *pushi* leuker klinken. In de Amsterdamse klas van de leraar Van Kempen (2000) betekent hetzelfde woord overigens 'lekker kontje'. Tenslotte, door vijf respondenten op vijf verschillende scholen werd een Turkse uitdrukking voor 'neuk je moeder' genoemd. Geen van hen was Turks. De schrijfwijzen waren *anne nashime*, *anaskiem*, *amanaskin*, *ananas sikim* en *anasikim*.

In tabel 2 zijn de woorden weergegeven die vaker dan vijf keer werden genoemd³. Uit deze tabel blijkt dat verreweg de meeste woorden maar door weinigen genoemd werden. Alleen het woord 'poeta' werd redelijk vaak genoemd. Verder blijkt dat veel woorden scheldwoorden zijn. Ruim 40 procent van de keren dat een woord of uitdrukking genoemd werd betrof het een scheldwoord, een vloek of een verwensing. Zes verschillende woorden voor 'hoer' werden genoemd en evenzoveel voor 'homo'. Achttien procent van de keren betrof het een duidelijk vriendelijk woord. Slechts zes procent van de keren dat een woord of uitdrukking werd genoemd werd verwezen naar een neutraal zelfstandig naamwoord.

De sociale connotatie van straattaalgebruik

Tabel 2: De woorden die meer dan vijf keer genoemd werden.

Woord	Betekenis	Herkomsttaal	Aantal keer genoemd
poeta	hoer	Spaans/Antilliaans	37
kagbe	hoer	Marokkaans	19
doeshi	schatje	Antilliaans	18
osso	huis	Surinaams	12
scotoe	politie	Surinaams	10
marikoe	homo	Antilliaans	10
tata	Nederlander	Surinaams	9
merhaba	hallo	Turks	9
faja	erg/vies	Surinaams	9
sma	meisje	Surinaams	8
tfoe	shit	Marokkaans	8
barkie	100 gulden	Surinaams	8
kardasj	vriend	Turks	7
swa	vriend	Surinaams	7
contabai	hoe gaat het	Antilliaans	7
esek	ezel	Turks	6
loesoe	weg	Surinaams	6

Voor beide afhankelijke variabelen, 'gebruik van Surinaamse woorden' en 'gebruik van Marokkaanse woorden', werd een aparte analyse uitgevoerd. Bij beide analyses worden twee groepen respondenten buiten beschouwing gelaten. Omdat de vraagstelling gaat over *interetnisch* taalgebruik worden de leden van de etnische groep die geassocieerd is met de taal (Surinaamse respondenten, respectievelijk respondenten met een herkomstland waar meer dan de helft van de bevolking Arabisch spreekt) niet in de analyses opgenomen. Ook alle respondenten in de klassen zonder vertegenwoordigers van deze geassocieerde etnische

groepen worden buiten beschouwing gelaten. Hiervoor is gekozen omdat de vraagstelling gaat over de *sociale betekenis* van interetnisch taalgebruik, welke afgelezen wordt aan de relaties van de taalgebruiker tot leden van de etnische groep. Wanneer geen lid aanwezig is, is hier geen indicator voor beschikbaar. Dit betekent dat beide analyses op een ander, deels overlappend, deel van de totale steekproef worden uitgevoerd.

Als controlevariabelen op het individuele niveau zijn de etnische groep van de respondent en diens sekse opgenomen. Beide kunnen van invloed zijn op taalgebruik, maar zijn niet van primair belang in het licht van de vraagstelling. Als controlevariabelen op het niveau van de klas wordt het schoolniveau opgenomen en de grootte van de gemeente (CBS, 2001). Straattaal wordt met name in relatie gebracht met lagere schoolniveaus en een urbane omgeving (Nortier, 2001). Verder werden twee variabelen opgenomen die van invloed zullen zijn op de verspreiding van straattaal. Het 'aantal leden van de vertegenwoordigende groep in de klas' zal belangrijk zijn, omdat dit de mensen zijn die als informatiebron voor de anderen fungeren. Naarmate iemand meer Surinaamse klasgenoten heeft, heeft diegene ook meer kans Surinaamse woorden te leren. Het 'aantal overige allochtonen in de klas' zou van invloed kunnen zijn op het ontstaan van *new ethnicities*. In klassen met meer verschillende allochtone groepen zou een klimaat kunnen ontstaan waarbinnen de verspreiding van taal makkelijker verloopt. De variabele die in het huidige artikel centraal staat is het 'wel of niet hebben van een positieve relatie met één of meer vertegenwoordigers van de betreffende etnische groep in de klas'. Wanneer het hebben van een positieve relatie met een Surinaamse klasgenoot een positief effect heeft op het gebruik van Surinaamse woorden wordt het taalgebruik als affiliërend beschouwd.

Gegevens over de gebruikte variabelen zijn weergegeven in tabel 3 en 4. Hier is onder andere te zien dat door niet-Surinaamse respondenten met minimaal één Surinaamse klasgenoot gemiddeld 1,3 van de zes woorden gebruikt worden. Respondenten zonder afkomst in een Arabisch sprekend land, die wel minimaal één klasgenoot hebben met een afkomst in een Arabisch sprekend land, gebruiken gemiddeld een half woord van de zes genoemde woorden.

Omdat de leerlingen werden geselecteerd door middel van een getrapte steekproeftrekking hebben de data een geneste structuur. Een analysemethode die rekening houdt met deze structuur is multiniveau-analyse. Hoewel strikt genomen vijf niveaus in de data onderscheiden kunnen worden (gemeenten, scholen, locaties, klassen en leerlingen) wordt hier, behalve met het niveau van de leerling, verder alleen rekening gehouden met het niveau van de klas. Dat het gebruik van multiniveau-analyse noodzakelijk is blijkt uit de intra-klasse correlatie (Snijders & Bosker, 1999). Wanneer deze hoger is dan 0,10 wordt aangenomen dat een multiniveau-analyse nodig is. Bij het 'gebruik van Surinaamse woorden', is de intra-klasse correlatie 0,25. Bij het 'gebruik van Marokkaanse woorden' is de intra-klasse correlatie 0,12. Dit betekent dat respectievelijk 25% en 12% van de totale variantie zich bevindt op het niveau van de klas.

De resultaten van beide analyses zijn weergegeven in tabel 5. Bij beide modellen wordt de deviantie weergegeven van het lege model (zonder verklarende variabelen) en van het model zoals dat in de tabel is weergegeven. Voor beide analyses geldt dat deze significant afgenomen is, wat betekent dat het weergegeven model een verbetering is ten opzichte van het lege model. Verder is de verklaarde variantie weergegeven op beide niveaus.

Wanneer we kijken naar de controlevariabelen zien we dat meisjes duidelijk minder straattaal gebruiken dan jongens. Van zes gevraagde woorden gebruiken zij

Tabel 3: De variabelen die gebruikt worden in de analyse van het gebruik van Surinaamse woorden

variabelen op klassenniveau		individuele variabelen	
categorische variabelen (frequenties)			
schoolniveau		sekse	
VBO	125	jongen	270
MAVO	198	meisje	302
HAVO	159	ethniciteit	
VWO	90	autochtoon	397
gemeentegrootte		Turks	
20.000 - < 50.000 inwoners	39	afkomst in Arabisch sprekend land	57
50.000 - < 100.000 inwoners	165	rest westers	35
100.000 - < 150.000 inwoners	102	rest niet-Westers of Antilliaans	44
150.000 - < 250.000 inwoners	69	positieve relatie met Surinaamse klasgenoot	
250.000 inwoners of meer	197	niet	473
		wel	99
continue variabelen (gemiddelde en standaarddeviatie)			
aantal Surinaamse klasgenoten	1.7 (1.1)	gebruik van Surinaamse woorden	1.3 (1.2)
aantal overige allochtone klasgenoten	5.3 (4.0)		

Hoewel de variabelen gemeentegrootte en schoolniveau ordinaal zijn worden zij als continue variabelen gebruikt.

Tabel 4: De variabelen die gebruikt worden in de analyse van het gebruik van Marokkaanse woorden.

variabelen op klassenniveau		individuele variabelen	
categorische variabelen (frequenties)			
schoolniveau		sekse	
VBO	171	jongen	297
MAVO	202	meisje	326
HAVO	126	ethniciteit	
VWO	124	autochtoon	425
gemeentegrootte		Turks	
20.000 - < 50.000 inwoners	44	Surinaams of Antilliaans	44
50.000 - < 100.000 inwoners	128	rest westers	52
100.000 - < 150.000 inwoners	186	rest niet-westers	60
150.000 - < 250.000 inwoners	96	positieve relatie met klasgenoot met afkomst in Arabisch sprekend land	
250.000 inwoners of meer	169	niet	477
		wel	146
continue variabelen (gemiddelde en standaarddeviatie)			
aantal klasgenoten met afkomst in een Arabisch sprekend land	2.4 (2.1)	gebruik van Arabisch-Marokkaanse woorden	0.5 (1.1)
aantal overige allochtone klasgenoten	5.4 (3.3)		

Hoewel de variabelen gemeentegrootte en schoolniveau ordinaal zijn worden zij als continue variabelen gebruikt.

Tabel 5. Een multiniveau-analyse van interetnisch taalgebruik door scholieren in het voortgezet onderwijs.

	Surinaamse woorden		Marokkaanse woorden	
	B	(SD)	B	(SD)
Vaste effecten:				
Sekse (vrouw)	-0,37	(0,09)	-0,26	(0,07)
Autochtoon (ref)			-	-
afkomst in een Arabisch sprekend land	0,55	(0,16)		
Turks	-0,05	(0,18)	2,46	(0,14)
Surinaams	-	-	0,43	(0,14)
Rest Westers	0,41	(0,19)	0,25	(0,13)
Rest niet-Westers	0,59	(0,17)	0,55	(0,12)
Schoolniveau	-0,12	(0,06)	0,02	(0,04)
Gemeentgrootte	0,14	(0,07)	0,07	(0,04)
Aantal vertegenwoordigers van de taal in de klas	0,13	(0,07)	0,04	(0,02)
Aantal andere allochtone klasgenoten	0,05	(0,02)	0,01	(0,01)
Positieve relatie met een of meer vertegenwoordigers	0,55	(0,12)	0,30	(0,08)
Intercept	0,53	(0,35)	0,09	(0,23)
Random deel:				
Variantie op leerlingniveau	288,0	(17,5)	195,1	(11,4)
Variantie op klassenniveau	11,6	(7,0)	1,6	(3,1)
R2 (klassen)	77,4 %		76,3 %	
R2 (leerling)	30,0 %		42,5 %	
-2log(like) leeg model	4987,2		5366,2	
-2log(like)	4879,8		5058,3	
Aantal leerlingen	572		623	
Aantal klassen	34		42	

Significantie is bepaald met Chi-kwadraattoetsen. Een afwijking van 0 met $p < 0.05$ is aangeven met dikgedrukte letters.

Omdat het aantal Antilliaanse respondenten klein is, is deze niet apart in de analyse opgenomen. Bij de analyse met betrekking tot de Surinaamse woorden zijn de Antilliaanse leerlingen gerekend tot de niet-Westerse restcategorie, bij de analyse met betrekking tot de Marokkaans-Arabishe woorden zijn zij tot de Surinaamse groep gerekend.

gemiddeld 0,37 Surinaamse woorden en 0,26 Marokkaanse woorden minder dan jongens. Allochtonen gebruiken over het algemeen meer woorden uit andere talen dan autochtonen. Hierop zijn twee uitzonderingen: Turkse respondenten gebruiken niet meer Surinaamse woorden dan autochtonen, en allochtone respondenten met een westerse afkomst gebruiken niet significant meer Marokkaanse woorden dan de autochtonen. Op lagere schoolniveaus blijkt niet meer straattaal gebruikt te worden wanneer gecontroleerd wordt voor de etnische samenstelling van een klas. De grootte van de gemeente blijkt wel uit te maken. In de grotere gemeenten worden meer Surinaamse woorden gebruikt. Voor het gebruik van Marokkaanse woorden maakt de gemeentegrootte niet uit.

De verspreiding van woorden wordt, zowel voor Surinaamse woorden als voor Marokkaanse woorden, bevorderd door het aantal vertegenwoordigers van deze

talen in de klas. Dit effect is echter niet groot. Door elke extra Surinaamse klasgenoot gebruikt een leerling gemiddeld 0,13 van de zes gevraagde Surinaamse woorden meer. Door elke extra Marokkaanse klasgenoot gebruikt een leerling maar 0,04 van de zes gevraagde Marokkaanse woorden meer. Het aantal andere allochtone klasgenoten heeft geen effect. Het is dus bijvoorbeeld niet zo dat de verspreiding van Surinaamse woorden, gecontroleerd voor het aantal Surinaamse klasgenoten, bevordert wordt door een diverse etnische samenstelling van de klas. Wel werd een sterk effect gevonden van het hebben van een positieve relatie met een vertegenwoordiger van een taal. Niet-Surinaamse respondenten met een positieve relatie met een Surinaamse klasgenoot gebruiken gemiddeld 0,55 van de zes woorden meer dan respondenten die dat niet hebben, gecontroleerd voor het aantal Surinaamse klasgenoten. Niet-Arabische respondenten met een positieve relatie met een klasgenoot met een afkomst in een Arabisch sprekend land gebruiken gemiddeld 0,30 van de zes woorden meer.

Conclusies

De resultaten van dit landelijke onderzoek maken duidelijk dat straattaal in Nederland een redelijk zeldzaam fenomeen is. De 1737 respondenten noemden bij elkaar maar 667 keer een niet-Nederlands en niet-Engels woord of uitdrukking. Meer dan de helft van deze woorden werd genoemd door allochtone respondenten en een aanzienlijk deel hiervan zal dan ook niet onder leeftijdsgenoten zijn geleerd, maar bijvoorbeeld thuis. Van de woorden die in de vragenlijst werden genoemd, bleken maar weinig woorden gebruikt te worden. Opvallend is dat de Surinaamse woorden duidelijk vaker gebruikt werden dan de Marokkaanse woorden, terwijl dit verschil bij de spontaan genoemde woorden niet gevonden werd. Dit is echter vooral toe te schrijven aan het onder jongeren bekende woord *'doekoe'*.

Allochtone scholieren bleken meer woorden uit andere talen te gebruiken dan autochtone scholieren. Een eerste verklaring hiervoor is dat een aantal talen die door allochtone groepen gesproken wordt overeenkomsten hebben met de twee talen die in dit onderzoek centraal stonden. Dit is bijvoorbeeld duidelijk het geval bij het gebruik van Marokkaans door Turkse leerlingen. De woorden *'salaam haloem'*, *'inshallah'* en *'whoela'* komen ook voor in het Turks. Scholieren met een Spaanstalige achtergrond kennen wellicht woorden uit het Surinaams, gezien de vele Spaanse invloeden in deze taal. Dit verklaart echter niet het hele verschil tussen allochtonen en autochtonen in het gebruik van straattaal. Surinaamse leerlingen gebruiken bijvoorbeeld relatief veel Marokkaanse woorden en leerlingen die afkomstig zijn uit een Arabisch sprekend land gebruiken relatief veel Surinaamse woorden. Het Surinaams en het Marokkaans hebben geen overeenkomsten. Kennelijk is straattaal iets dat allochtone jongeren met name onderling spreken. Meisjes gebruiken straattaal duidelijk minder dan jongens. Dit komt overeen met eerder onderzoek naar niet-standaard taalgebruik (Ladegaard, 2000; Trudgill, 1972).

Zowel Surinaamse als Marokkaanse woorden werden vaker gebruikt naarmate meer vertegenwoordigers van deze talen in de klas zaten. Naarmate een niet-Surinaamse scholier meer Surinaamse klasgenoten heeft, gebruikt hij of zij meer Surinaamse woorden. Naarmate een niet-Arabische scholier meer klasgenoten heeft met een afkomst in een Arabisch sprekend land, gebruikt een scholier meer Marokkaanse woorden. Dit is niet verwonderlijk. De scholier heeft immers meer contact met vertegenwoordigers van de betreffende talen en dus meer gelegenheid woorden op te pikken. De aanwezigheid van leerlingen met een andere

allochtone afkomst bleek niet bij te dragen aan de verspreiding van de woorden.

Het hebben van een positieve relatie met één of meer van deze Surinaamse, respectievelijk Arabische klasgenoten heeft een positief effect. Over het algemeen worden woorden uit niet-Nederlandse talen vooral gebruikt door scholieren die een positieve relatie hebben met een klasgenoot die deze taal van huis uit spreekt. Het lijkt er dus op dat het interetnisch gebruik van woorden een affiliërende sociale betekenis heeft. Dit effect is bovendien behoorlijk sterk. Het effect van het hebben van een positieve relatie (0,55 woord) met één of meer Surinaamse klasgenoten is in grootte ongeveer gelijk aan het effect van vier extra Surinaamse klasgenoten (4 maal 0,13 woord). Dit betekent dat weliswaar scholieren in klassen met veel Surinaamse leerlingen in het algemeen iets meer Surinaamse woorden gebruiken, maar dat het gebruik van Surinaamse woorden binnen klassen toch grotendeels beperkt is tot de relatief kleine hoeveelheid individuen die bevriend zijn met een Surinaamse klasgenoot. Het gebruik van Marokkaanse woorden is nog exclusiever. Het effect van een positieve relatie met een klasgenoot met een Arabische achtergrond (0,30 woord) is gelijk aan 7,5 extra klasgenoten met een Arabische achtergrond (7,5 maal 0,04 woord). Straattaal lijkt dus met recht een vriendschapstaal genoemd te kunnen worden.

Toch bestaat interetnisch taalgebruik voor een groot deel uit scheldwoorden. Dit bleek duidelijk uit de antwoorden op de open vraag in de hier gebruikte enquête. Dit komt overeen met de bevindingen van eerdere onderzoeken naar straattaal (Appel, 1999; Nortier, 2001). Van de 97 niet-Nederlandse woorden en uitdrukkingen die Nortier in een overzichtlijstje noemt, heeft meer dan de helft een duidelijk negatieve, beledigende betekenis.

Discussie

Hoe moet de discrepantie tussen de negatieve en harde inhoud van straattaal en de vriendschappelijke context waarin het gesproken wordt, gezien worden? De eerste manier is simpel: de interetnische vrienden hebben het over anderen. De Utrechtse straattaalsprekers worden door Nortier (2001) beschreven als een hecht en redelijk afgezonderd groepje vrienden. Net als andere groepjes hadden zij bijvoorbeeld hun eigen plek op het schoolplein. Binnen hun context was straattaal integrerend in de zin dat zij als multiculturele vriendengroep elkaar hierin konden vinden. Hierbij speelt wellicht mee dat de straattaalsprekers door middel van het gebruik van elkaars taal aangaven respect te hebben voor elkaars achtergrond. Maar tegelijkertijd werd het gebruikt om een onderscheid te maken tussen hun vriendengroep en anderen. Janet, een Utrechtse straattaalspreekster met een Antilliaans-Indonesische afkomst zegt bijvoorbeeld:

'Het is leuker en andere mensen begrijpen niet wat je ermee bedoelt [...]. Ja, dan zeg ik 'wat een boeloe kind is dat', dan denken ze van: 'O?' weet je wel? [...]' [Boeloe betekent] 'stom' en 'vaag' en zo' (Nortier, 2001, p. 66).

Een tweede manier waarop de negatieve betekenis van de woorden gerijmd kan worden met de vriendschappelijke context waarbinnen ze gebruikt worden, is humor. Ironie lijkt een belangrijk kenmerk te zijn van straattaal. Wellicht is straattaal een middel om om te gaan met het bestaande wantrouwen dat nog altijd op de loer ligt tussen leden van verschillende etnische groepen. Juist door grapjes over elkaar te maken geeft men blijk van vertrouwen. De grappenmaker vertrouwt erop dat het slachtoffer niet boos wordt, omdat hij of zij weet dat het niet gemeend is. Het slachtoffer vertrouwt erop dat de grappenmaker het inder-

daad goed bedoelt en retourneert een vriendschappelijke belediging. Ook hiervan werd een illustratie gegeven in Nortier (2001). De Ghanees-Russische Amy zegt:

'Als ik tegen Roy zeg "zwarte roetmop" dan vindt-ie dat gewoon grappig' (p. 45).

Zij is van mening dat dit komt doordat zij ook allochtoon is. De Surinaamse Roy zelf zegt dat het vooral uitmaakt hoe het gezegd wordt, terwijl de autochtone Jennie van mening is dat het vooral uitmaakt wie het zegt. Het vertrouwen dat nodig is voor grappende beledigingen zal vooral bestaan tussen mensen die onderling een positieve relatie hebben.

Het is juist deze grappende manier waarop straattaal gebruikt wordt die het moeilijk maakt op een interpretatieve manier onderzoek te doen naar interetnisch taalgebruik. Volgens Hill (1995) is die humor de dekmantel van racistische imitaties. Openlijk racisme is immers in veel kringen sociaal niet meer geaccepteerd, waardoor meer verborgen vormen ingang vinden. Hoewel dit ongetwijfeld voorkomt, lijkt dit onderhuids racisme in interetnisch taalgebruik onder jongeren in Nederland zeker niet de boventoon te voeren. Dat blijkt uit de hier gepresenteerde kwantitatieve analyses.

Noten

1. Dit is het derde artikel in de serie *De kleur van de school*. De inleiding op de serie is verschenen in *Pedagogiek*, 21, 259-273; het eerste artikel in *Pedagogiek*, 21, 359-371; en het tweede artikel in *Pedagogiek*, 22, 70-81.
2. Ik ben hier uitgegaan van de herkomsttaal die door de respondenten zelf genoemd werd.
3. De woorden die al in de gesloten vraag voorkwamen werden in deze tabel niet opgenomen, omdat de frequentie waarmee ze spontaan werden genoemd hier mogelijk door beïnvloed zou kunnen zijn.

Literatuur

- Abdulaziz, M.H., & Osinde, K. (1997). Sheng and English: Development of mixed codes among urban youth in Kenya. *International Journal of the Sociology of Language*, 125, 43-63.
- Appel, R. (1999). Straattaal. De mengtaal van jongeren in Amsterdam. *Toegepaste Taalwetenschap in Artikelen*, 62(2), 39-57.
- Back, L. (1996). *New ethnicities and urban culture: Racisms and multiculturalism in young lives*. Londen: UCL Press.
- Boumans, L., Dibbits, H., & Dorleijn, M. (2001). *Jongens uit de buurt: Een ontmoeting met Güray, Naraen, Hasan, Youssef, Mustafa, Azzadine, Badir en Rachid*. Amsterdam: Stichting Beheer IISG.
- Bucholtz, M. (1999). Mock Ebonics: Linguistic racism in parodies of Ebonics on the Internet. *Journal of Sociolinguistics*, 3(3), 443-460.
- Cargile, A.C., & Giles, H. (1997). Understanding language attitudes: exploring listeners affect and identity. *Language and Communication*, 17(3), 195-217.
- CBS (2001), opgehaald op 10 september van Statline: <http://www.cbs.nl/nl/statline/index.htm>.
- Dannenberg, C.J. (1999). Grammatical and phonological manifestations of null copula in a tri-ethnic contact situation. *Journal of English Linguistics*, 27(1), 356-371.
- DuBois, S., & Horvath, B. M. (1998). From accent to marker in Cajun English: A study of dialect formation in progress. *English World-Wide*, 19(2), 161-188.
- Eastman, C.M., & Stein, R.F. (1993). Language display: authenticating claims to social identity. *Journal of multilingual and multicultural development*, 14(3), 187-202.
- Hewitt, R. (1986). *White talk, black talk: Inter-racial friendship and communication amongst adolescents*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Hendrichs, H. (1999). "We laten die mensen wel even zien wat onze kunst is': jeugdcultuur, gevestigde cultuur en cultuureducatie. *Boekmancahier*, 40, 148-164.
- Hill, J.H. (1995). *Mock Spanish: A site for the indexical reproduction of racism in American English*. Opgehaald 1 augustus, 2001, van Language and Culture Web site: <http://www.language-culture.org/colloquia/symposia/hill-jane/>.
- Jongetjes, R., Rommes, M., & Schiphorst, I. (1999). *Rapclass: rijm en ritme in de klas*. Utrecht: LOKV.
- Kempen, Y. van (2000). Taal mixen is dope, is basis, is spang: Straattaal van Amsterdamse jongeren. *Ons Erfdeel*, 43(3), 331-338.
- Kievid, J. de (1999). Interculturele straattaal in opmars. *Migranten Informatief*, 4, 14-17.
- Labov, W., & Harris, W. (1986). De facto segregation of black and white vernaculars. In: D. Sankoff (Ed.). *Diversity and diachrony* (pp. 1-24). Amsterdam: Benjamins.
- Ladegaard, H.J. (2000). Language attitudes and sociolinguistic behaviour: Exploring attitude-behaviour relations in language. *Journal of Sociolinguistics*, 4(2), 214-233.
- Loederevents (2001). *Danceparty-straattaal*. Opgehaald op 15 december, 2001, van <http://www.loederevents.nl/4bloedercultuurstraattaal.htm>.
- Luhman, R. (1990). Appalachian English stereotypes: Language attitudes in Kentucky. *Language in Society*, 19, 331-348.
- Meyerhoff, M. (1994). Sounds pretty ethnic, eh?: A pragmatic particle in New Zealand English. *Language in Society*, 23(3), 367-388.
- Milroy, L. (1987). *Language and social networks* (2de editie). Oxford: Blackwell.
- Nortier, J. (2001). *Murks en straattaal: Vriendschap en taalgebruik onder jongeren*. Amsterdam: Prometheus.
- Oomen, A. (1999). Van muziekschool naar rapcultuur: Centra voor kunsten sluiten aan bij jongerencentra. *0/25*, 4, 46-49.
- Rampton, B. (1995). Language crossing and the problematisation of ethnicity and socialisation. *Pragmatics*, 5(4), 485-513.
- Ronkin, M., & Karn, H.E. (1999). Mock Ebonics: Linguistic racism in parodies of Ebonics on the Internet. *Journal of Sociolinguistics*, 3(3), 360-380.
- Scherer, K.R., & Giles, H. (1979). *Social markers in speech*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Snijders, T.A., & Bosker, R.J. (1999). *Multilevel analysis*. Londen: Sage.
- Tong, Y., Hong, Y., Lee, S., & Chui, C. (1999). Language use as a carrier of social identity. *International Journal of Intercultural Relations*, 23(2), 281-296.
- Trudgill, P. (1972). Sex, covert prestige and linguistic change in the urban British English of Norwich. *Language in Society*, 1, 179-196.
- Waal, M. de (1999). De verlegenheid van cultuurovoeders. *0 / 25*, 4(5), 46-50.